

صلى الله عليه وسلم

دانشگاه شهید چمران اهواز

۹۳۲۴۵۰۹۱

دانشگاه شهید چمران اهواز

دانشکده ادبیات و علوم انسانی

گروه تاریخ

پایان نامه کارشناسی ارشد

عنوان :

تداوم و تغییر در تاریخ محلی ایذه از ورود اسلام (۱۷ هـ) تا پایان حکومت خوانین

بختیاری (۱۳۴۲ ش)

استاد راهنما:

دکتر علی بحرانی پور

استاد مشاور:

دکتر محمدرضا علم

نگارنده:

سودابه کُرد حبیبی

بهمن ماه ۱۳۹۳

تقدیم به مهربان فرشتگانی که:

لحظات ناب باور بودن، لذت غرور دانستن، جسارت خواستن،

عظمت رسیدن و تمام تجربه های یکتا و زیبای زندگی،

مدیون حضور سبز آنهاست؛

"تقدیم به خانواده‌ی عزیزم"

به ویژه پدر و مادرم:

که نمی‌توانم موهایشان را که در راه عزت من سفید شده، سیاه

کنم و نه برای دست‌های پینه بسته‌شان که ثمره تلاش برای

افتخار من است، مرهم دارم. پس توفیقم ده که هر لحظه

شکرگزار شان باشم و ثانیه‌های عمرم را در عصای دست

بودنشان بگذرانم.

و

روح پاک برادر عزیزم «البرز»

آمین

تقدیر و تشکر

خداوند جان و خرد را سپاس می‌دارم که با همه‌ی دشواری‌هایی که پیش رو بود، توفیق به پایان بردن این پژوهش را عنایت فرمود.

در اینجا بر خود لازم می‌دانم، از استاد گرامی جناب دکتر علی بحرانی پور که افتخار راهنمایی این پژوهش را به بنده دادند و با راهنمایی‌های ارزنده خود در به پایان رساندن این پایان‌نامه مرا یاری رساندند، تشکر و قدردانی می‌کنم و نیز سپاس بیکران خود را به استاد ارجمند جناب دکتر محمد رضا علم که مشاوره پایان‌نامه را پذیرفتند ابراز می‌دارم. همچنین بایسته می‌دانم از کلیه استادان گران‌مایه‌ای که از محضرشان در طی مدت تحصیل در این دانشگاه بهره‌بردم از جمله: جناب دکتر شهرام جلیلیان، جناب دکتر محمد زمان خدایی، جناب دکتر بهادر قیوم و جناب دکتر عبدالحسین میلانی، قدردانی به عمل آورم.

در ضمن از آقای شیرزاد صالحی که در طول دوران کارشناسی و ارشد مشوق و راهنمای من بوده‌اند، کمال تشکر را دارم. و نیز بایسته است از همکاری مسئولان کتابخانه‌های مرکزی و دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه شهید چمران اهواز به ویژه آقای کریم امیری و دیگر همکاران ایشان، کتابخانه شهید رجایی اهواز، کتابخانه شهید صدوق قلعه تل، کتابخانه‌های شهید مفتاح و شهید دستغیب ایزده، و نیز، از همکاری مسئولان اداره میراث فرهنگی و صنایع دستی استان خوزستان و ایزده کمال سپاسگزاری خود را ابراز می‌نمایم. در پایان نمی‌دانم چگونه از خانواده‌ی مهربانم که با یاری خود مرا آسوده خاطر داشتند تا این کار را به سامان برسانم، قدردانی و سپاسگزاری کنم.

نام خانوادگی: کردحیبی		نام: سودابه
عنوان پایان نامه: تداوم و تغییر در تاریخ محلی ایزه از ورود اسلام (۱۷ هـ) تا پایان حکومت خوانین بختیاری (۱۳۴۲ ش)		
استاد راهنما: دکتر علی بحرانی پور		
استاد مشاور: دکتر محمد رضا علم		
گرایش: ایران اسلامی	رشته: تاریخ	درجه تحصیلی: کارشناسی ارشد
دانشکده: ادبیات و علوم انسانی		محل تحصیل (دانشگاه): شهید چمران اهواز
تاریخ فارغ التحصیلی: ۱۳۹۳/۱۱/۰۴		تعداد صفحه: ۱۸۴
کلیدواژه‌ها: ایزه، اتابکان لر بزرگ، ایل بختیاری، محمد تقی خان بختیاری، حسینقلی خان ایلخان بختیاری		
<p>چکیده</p> <p>ایزه بعد از فتح توسط مسلمین (۱۷ هـ ق) جزء ولایت بصره به حساب آمد و تا زمان ضعف خلافت عباسی زیر نظر خلفا اداره می شد. از قرن چهارم به بعد که حکومت های مستقل و نیمه مستقل در ایران سر بر آوردند، مورد توجه این حکومت ها از جمله، آل زیار، آل بویه و سلجوقیان قرار گرفت، در سال ۵۵۰ هـ ق که حکومت اتابکان لر بزرگ در این منطقه تاسیس شد، و ایزه را به عنوان مرکز قدرت خود انتخاب نمودند دچار تغییرات سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی فراوانی شد؛ به این صورت در این زمان، دوران طلایی حیات خویش را سپری کرد، اما بعد از سقوط این سلسله (۸۲۷ هـ ق)، تا روی کار آمدن صفویان در ایران، ایزه در نتیجه ی نزاع و درگیری های قبایل و طوایف رو به انحطاط و زوال رفت، و زندگی نیمه کوچ نشین آنان بر زندگی یکجانشینی غالب گردید. سرانجام ایل بختیاری در نواحی لر بزرگ که به بختیاری معروف شد، به قدرت رسیدند و ایزه یکی از مهمترین مراکز قشلاق نشین ایل و در مسیر کوچ بیلاقی آنان قرار داشت. که در جریان مستقیم حوادث و اتفاقات ایل بختیاری قرار گرفته و دچار تغییر و تحولات مختلفی گشت. هدف این تحقیق روشن ساختن سیر تکوین تداوم و تغییر شهر ایزه از ورود اسلام تا پایان اقتدار خوانین بختیاری است.</p>		

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	مقدمه
۳	مدخل نظری بحث
۴	توصیف منابع
فصل اول: اوضاع جغرافیایی ایذه	
۹	الف) جغرافیای طبیعی ایذه
۹	۱. موقعیت و حدود جغرافیایی
۹	۲. وضعیت توپوگرافی
۱۰	۳. تقسیمات اقلیمی شهر ایذه
۱۱	۴. منابع آب
۱۱	۵. پوشش گیاهی
۱۲	۶. حیات جانوری
۱۳	ب) جغرافیای تاریخی ایذه و نواحی آن
۱۳	۱. وجه تسمیه ایذه
۱۵	۲. جغرافیای تاریخی ایذه
۱۷	۳. نواحی ایذه
۱۸	۳-۱. "عروج یاجابلق" (سوسن)
۱۹	۳-۲. "عروه" (باغملک)

- ۳-۳. "بازیر" (قلعه تل)..... ۲۰
- ج) نگاهی گذرا به تاریخ پیش از اسلام ایذه ۲۱
- فصل دوم: تداوم و تغییر ایذه از فتح مسلمین تا پایان حکومت اتابکان لر بزرگ (۱۷- ۸۲۷ هـ ق)**
- الف) اوضاع ایذه از فتح مسلمین تا شکل گیری حکومت اتابکان لر بزرگ ۲۹
۱. فتح ایذه توسط مسلمین (۱۷ هـ)..... ۲۹
۲. شورش ایذه در دوران عثمان بن عفان ۳۲
۳. ایذه در دوران خلفای اموی و عباسی ۳۲
۴. ایذه در دوران حکومت های مستقل ایران ۳۴
- ب) ایذه در دوره ی حکومت اتابکان لر بزرگ (۵۵۰ - ۸۲۷ هـ ق) ۳۹
- فصل سوم: تداوم و تغییر ایذه از ویرانی تا پایان قدرت حکومت خوانین بختیاری (۸۲۷ هـ - ۱۳۴۲ ش)**
۱. ویرانی ایذه ۵۰
۲. بررسی اوضاع بختیاری از آغاز تا احیای دوباره ایذه ۵۱
۳. ایذه در زمان کشمکش بین خوانین چهارلنگ ۵۶
۴. توسعه ایذه در دوران محمدتقی خان بختیاری (۱۲۳۰-۱۲۵۷ هـ ق) ۵۸
۵. ایذه در دوره ی کشمکش خوانین هفت لنگ (۱۲۵۷-۱۲۶۹)..... ۶۳
۶. توسعه ی ایذه در دوره حسینقلی خان هفت لنگ (۱۲۶۹-۱۲۹۹ هـ ق)..... ۶۴
۷. ایذه و انقلاب مشروطیت ۶۵
۸. پایان اقتدار خوانین بزرگ بر منطقه بختیاری و ایذه (۱۳۴۲ ش) ۶۷
۹. تغییر و تحول ایذه از کوچ نشینی به یکجانشینی ۷۰

فصل چهارم: عوامل تداوم و تغییر در تاریخ اجتماعی ایذه

الف) بومیان ایذه به عنوان عناصر تداوم در جمعیت	۷۴
۱. لر های بختیاری	۷۴
ب) مهاجران به عنوان عناصر تغییر و تحول در تاریخ اجتماعی ایذه	۷۹
۱. کردها	۷۹
۲. اعراب	۸۰
۳. ترک ها	۸۱

فصل پنجم: تداوم و تغییر در حیات اقتصادی ایذه

تداوم و تغییر در اقتصاد ایذه	۸۳
۱. دامداری	۸۴
۲. کشاورزی	۸۵
۳. صنایع دستی	۸۷
۱-۳. ریسندگی و بافندگی	۸۷
۲-۳. سبذبافی	۸۹
۳-۳. صنعت گیاهان دارویی	۸۹
۴. تجارت	۹۰
۱-۴. جاده لینچ و تاثیر آن بر اقتصاد ایذه	۹۱
۵. مالیات	۹۲

فصل ششم: تداوم و تغییر در تاریخ فرهنگی ایزه

۹۵	الف) عناصر تداوم و تغییر در فرهنگ ایزه
۹۵	موسیقی و ادبیات عامه
۹۸	شعر و ادب
۱۰۴	ضرب المثل های بختیاری های ایزه
۱۰۶	تعلیم و تربیت
۱۰۸	مذهب
۱۱۲	گوش محلی
۱۱۳	آداب و رسوم
۱۱۷	پوشش مردم ایزه
۱۱۹	غذاهای محلی
۱۱۹	بازی های محلی
۱۲۰	ب) معماری و آثار تاریخی ایزه
۱۲۹	نتیجه گیری
۱۴۳	فهرست نمودار و نقشه
۱۲۹	فهرست تصاویر
۱۶۳	فهرست منابع و ماخذ

مقدمه

پژوهش حاضر از مقوله‌ی تاریخ محلی است. تحقیق کردن در زمینه تاریخ محلی نیاز به بررسی ابعاد گوناگون حوادث و اتفاقاتی دارد که در یک شهر از زمان شکل‌گیری آن تا مقطعی خاص را شامل می‌شود. اصولاً تغییر و تحول در هر جامعه‌ای رخ می‌دهد که می‌توان با مراجعه به تاریخ آنجا، دگرگونی‌ها و سیر تکامل و تنزل آن سرزمین را مشخص کرد.

ایده در گذر زمان از تداوم و تغییر به دور نبوده و فراز و نشیب‌های فراوان به خود دیده، و به عنوان یکی از شهرهای مهم ایالت خوزستان، مورد توجه جغرافی‌نویسان نخستین بوده است. شهر ایده در طول تاریخ، از زمان شکل‌گیری خود تا دوران معاصر اُفت و خیزهای زیادی داشته است، این دگرگونی در عنوان‌هایی که این شهر در دوره‌های مختلف به خود گرفته، هویدا است. بنابراین با توجه به اهمیت موضوع در زمینه تاریخ محلی در صدد انجام آن بر آمده‌ایم. در این پژوهش سعی شده است تا عناصر تداوم و تغییر در وجوه مختلف تاریخ محلی ایده بررسی شود. درواقع این پژوهش تلاشی برای پاسخگویی به این پرسش است:

سوال پژوهش

عناصر تداوم و تغییر تاریخ محلی ایده در دوره اسلامی چه بوده اند؟

فرضیه پژوهش

عناصر تداوم در تاریخ محلی ایده، موقعیت جغرافیایی، نظامی، سیاست‌های حاکمان محلی در برابر دولت مرکزی، همچنین قابلیت‌های تولیدی و اقتصادی این شهر بوده است و عناصر تغییرش مهاجرت‌های انسانی، تشکیل و سقوط حکومت‌های محلی از جمله اتابکان لر بزرگ وایلخانان بختیاری را می‌توان بیان نمود.

روش تحقیق

روش مورد استفاده در این تحقیق روش توصیف و تحلیل تاریخی است که به کمک منابع کتابخانه ای و پیمایش میدانی صورت گرفت.

اهداف تحقیق

هدف این تحقیق روشن ساختن سیرتکوین، تداوم و تغییر شهر و ولایت ایزه و رویدادها و حوادثی است که از آغاز ورود اسلام تا پایان قدرت ایلخانان بختیاری رخ داده است.

ادبیات و پیشینه تحقیق

در زمینه تاریخ محلی ایزه برخی تحقیقات صورت گرفته است. از جمله: ایزه در گذر تاریخ با تاکید بر قوم بختیاری نوشته منصور امانی طی دو جلد که جلد اول به قبل از اسلام و جلد دوم به بعد از اسلام پرداخته است. این اثر به صورت گذرا هم تاریخ ایزه و هم تاریخ کل بختیاری ها را مورد توجه قرار داده است، و تحقیقات دیگری با عنوان های تاریخ مال امیر و حکومت اتابکان لر بزرگ نوشته ی عزت الله نوروزی موجود است که بیشتر به تاریخ اتابکان لر پرداخته است، و همچنین تحقیقاتی متعددی درباره ی بختیاری ها نوشته شده که به دلیل جایگاه ایزه در این حکومت به آن نیز پرداخته شده است. اما تاکنون تحقیقی اختصاصی و علمی که با بررسی همه جانبه ای به سیر تداوم و تغییر ایزه پردازد صورت نگرفته است.

این پژوهش به ۶ فصل تقسیم شده است. که فصل نخست آن به اوضاع جغرافیایی ولایت ایزه اختصاص یافته که ضمن پرداختن به شرایط جغرافیایی آن به عواملی که باعث تداوم ایزه در عرصه تاریخی بوده پرداخته شده است. در فصل دوم و سوم به بررسی اوضاع سیاسی ایزه از ورود اسلام تا سقوط حکومت اتابکان لر بزرگ و ویرانی ایزه و از ویرانی تا پایان اقتدارخوانین بختیاری پرداخته شده، که در این دو فصل، روند ظهور و سقوط حکومت ها و تغییرات ناشی از

آنان در ایذه مورد توجه بوده است. در فصل ۴، ۵ و ۶، نیز عوامل تداوم و تغییر در تاریخ اجتماع، اقتصاد، و فرهنگ ایذه مورد تاکید قرار گرفته است.

مدخل نظری بحث

تاریخ محلی

تواریخ محلی به بررسی تاریخ ناحیه یا منطقه ای ویژه می پردازد. ویژگی مهم تاریخ محلی، پیوند دادن آن با یک عرصه ی جغرافیایی محدود و مشخص است و انگیزه اصلی در نگارش چنین آثاری از عشق به زادگاه و یا سرزمین که به هردلیل نسبت به آن علاقه ای به وجود آمده است، سرچشمه می گیرد.^۱

تداوم

نیروهای تداوم که کارشان حفظ و انتقال نسل به نسل ذخیره های اطلاعاتی و بسیاری دیگر از تدابیر و تمهیدات موجود است.^۲

تغییر

تغییر در لغت به معنی ازحالی به حال برگردانیدن و گردانیدن و دگرگون کردن^۳ است، تغییر عبارت است از پدیده های قابل رؤیت و قابل بررسی در مدت زمانی کوتاه به صورتی که هر شخصی نیز در طول زندگی خود می تواند یک تغییر را شخصاً تعقیب نماید، نتیجه قطعی اش را ببیند و یا نتیجه موقتی آن را دریابد علاوه براین تغییر اجتماعی در محدوده ی یک محیط جغرافیایی و اجتماعی معینی صورت می پذیرد و در این مورد تفاوتش با تحول اجتماعی در این

۱- عبدالرسول خیراندیش، "صورت شناسی تاریخ خای محلی"، تهران، کتاب ماه تاریخ و جغرافیا، شماره ۴۶ و ۴۷، ۱۳۸۰، ص ۹۰

۲- پاتریک نولان، گرهارد دلنسکی، جامعه های انسانی مقدمه ای بر جامعه شناسی کلان، ترجمه ناصر موفقیان، تهران، نشر نی، ۱۳۸۰،

ص ۸۷

۳- علی اکبر دهخدا، لغت نامه دهخدا، زیر نظر محمد معین و جعفر شهیدی، چاپ چهارم، تهران، دانشگاه تهران، ۱۳۷۳، جلد ۴، ص ۵۹۸۷،

واژه تغییر

است که آن را می توان در چهار چوب یک محدوده جغرافیایی و یا در کادر اجتماعی - فرهنگی خیلی محدودتری (مثلاً ایذه) مورد مطالعه قرار داد.^۱

توصیف منابع

این پژوهش، تاریخ ایذه از ورود اسلام تا پایان حکومت خوانین بختیاری را بررسی کرده است، با توجه به مدت زمان مورد بررسی لازم می نمود که منابع زیادی مورد مطالعه و استفاده قرار گیرد. بنابراین منابع مورد استفاده این تحقیق متنوع و متعددند، اما مهمترین منابع و مآخذی که مورد بررسی و معرفی شده اند عبارت اند از:

الف) منابع متقدم (کهن)

الکامل فی التاریخ

اثر عزالدین ابن اثیر، از تواریخ عمومی می باشد که وقایع را از ابتدای خلقت تا سال ۶۲۸ هـ نوشته که متن عربی الکامل شامل سیزده جلد است ترجمه یازده جلد آن در فارسی بیست و هفت جلد شده، این اثر توسط ابوالقاسم حالت و عباس خلیلی و علی هاشمی حائری ترجمه شده است. از آنجایی که وقایع جهان را سال به سال توصیف می کند، در برخی جلد ها از جمله : ۸، ۹، ۲۲ و ۲۳ در مورد ایذه نیز مطالبی مانند فتح ایذه و تحولات خوزستان و ایذه در زمان سلجوقیان را ذکر نموده، که مورد استفاده قرار گرفته است.

احسن التقاسیم فی معرفت اقالیم

کتاب جغرافیای از قرن چهارم هجری است که شمس الدین ابو عبدالله محمد بن ابی بکر مقدسی آن را در سال ۳۷۵ هـ تالیف کرده است. وی در بیان مطالب خود به تجربه ها و مشاهده های شخصی توجه داشته و هر جا که امکان تجربه و مشاهده نبود از اشخاص موثق و واسطه های

۱- گی روزه، تغییرات اجتماعی، ترجمه منصور وثوقی، چاپ چهارم، تهران، نشر نی، چاپ ۲۲، ۱۳۹۰، ص ۲۶

آگاه کسب اطلاع می‌کرد. وی در این اثر علاوه بر جغرافیای طبیعی به جغرافیای اجتماعی، دینی، اقتصادی و... پرداخته است. وی سرزمین‌های اسلامی را به چهارده اقلیم تقسیم کرده و در پرداختن به هر سرزمینی به ویژگی‌ها، ولایات، شهرها، اوضاع دینی، اقتصادی و اجتماعی آن توجه کرده است. این کتاب منبع ارزشمندی برای شناخت اوضاع جغرافیایی و کشاورزی ایزه است.

تاریخ گزیده

مؤلف این اثر حمدالله مستوفی مورخ و جغرافی نویسنده قرن هشتم هجری است، این اثر از مهمترین تواریخ عمومی است که با همه فشردگی اهمیتی بسزادارد و مؤلف در تالیف آن از نثری ساده و روان استفاده کرده است. اگر چه تاریخ گزیده یک تاریخ عمومی است اما از آنجا که نویسنده یک فصل از کتاب خود را به اتابکان لر بزرگ اختصاص داده و مؤلف شاهد واقعی حوادث آن دوره بوده، یکی از مهمترین منابع درباره ی مالمیر (ایزه) پایتخت اتابکان است.

سفرنامه ابن بطوطه

ابن بطوطه جهانگرد معروف عرب به قصد ادای فریضه حج و سیاحت در سال ۷۲۵ هـ ق سفر خود را آغاز کرد، مقارن با حکومت اتابک افراسیاب دوم پسر نصرت الدین احمد به ایزه پایتخت اتابکان لر بزرگ رسید و از نزدیک به مشاهده ی اوضاع سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی ایزه پرداخته است، این اثر منبع ارزشمندی در این زمینه ها است.

ب) منابع معاصر (جدید)

سفرنامه خوزستان

شرح مسافرت حاج عبدالغفار نجم الملک از مهندسین ناصر الدین شاه قاجار بود که از طرف وی برای بررسی سد شوشتر، امکان کشتیرانی در رود کارون و شناسایی اوضاع قبایل اطراف رود کارون، راهی خوزستان شده است. این سفرنامه یکی از منابع مهمی است که اوضاع اجتماعی،

سیاسی و اقتصادی بختیاری ها در عصر ناصری را بیان می کند. نجم الملک در این سفرنامه شرح جالبی از وضعیت کشاورزی ایذه و نواحی آن ارائه می دهد.

بختیاری ها عشایر کوه نشین ایرانی در پویه تاریخ

نوشته دیتر امان محقق آلمانی است که بوسیله سید محسن محسنیان به فارسی ترجمه شده و در نه بخش تدوین گردیده است، از آنجا که در این اثر به شیوه تحقیقی و علمی به موضوع پرداخته است اطلاعاتی که در زمینه جغرافیای سرزمین بختیاری، اقتصاد، مسائل سیاسی و اجتماعی گذشته آنان بیان می کند به تبیین و شناخت ویژگی های گوناگون ایذه نیز در خلال بحث خود می پردازد.

فنون کوچ نشینان بختیاری

این کتاب نوشته ژان پی یر دیگار فرانسوی است که به وسیله ی اصغر کریمی به فارسی ترجمه گردیده است، نویسنده در این اثر به بررسی شیوه ی کوچ نشینی، وضعیت دامپروری، کشاورزی، و دیگر مشاغل کوچ نشینان پرداخته و محور اصلی کتاب مسائل اقتصادی است. اما با شرح پیشینه ساکنان سرزمین بختیاری، و سازمان اجتماعی ایل بختیاری و ویژگی های جغرافیایی و اقتصادی منطقه آنان در شناخت این سرزمین مطالب ارزشمندی را ارائه می دهد، بنابراین بیشتر در شناخت تاریخ اجتماعی و اقتصاد ایذه مورد استفاده قرار گرفته است.

سفرنامه لایارد

تالیف سرهنری لایارد، وی در سفرنامه خود که تحت عنوان ماجراهای اولیه در ایران نیز شناخته می شود، سرگذشت خود در ایران و چگونگی ورودش به دستگاه محمد تقی خان حاکم محلی ایذه را به رشته تحریر درآورده است. این کتاب از جهت باستانشناسی نیز دارای اهمیت می باشد، سفرنامه لایارد اثر مفیدی برای اوضاع سیاسی آن زمان ایران به خصوص ایذه است. و روابط

نزدیکی با محمدتقی خان بختیاری داشت. در جنگ های او شرکت کرده و شرح حالی از خان بختیاری آورده است، یاداشت های سفرنامه ی او مربوط به مسافرت وی در خلال سال های ۱۸۴۰-۱۸۴۲ م/۱۲۵۶-۱۲۵۸ هـ ق به ایران است.

اثر دیگر لایارد سیری در قلمرو بختیاری و عشایر بومی خوزستان می باشد در این کتاب تمامی مناطق خوزستان را سیاحت کرده، با رؤسا و خوانین و شیوخ محلی ملاقات کرد که در آن به ایذه مانند سایر مناطق خوزستان پرداخته و اوضاع سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و نظامی آن را بررسی نموده است. بنابراین اطلاعات جالبی از ایذه بدست می دهد. هر دو اثر لایارد توسط مهرا ب امیری ترجمه گردیده است.

فصل اول

اوضاع خزانگاہی ایدہ

الف) جغرافیای طبیعی ایذه

۱. موقعیت و حدود جغرافیایی

شهرستان ایذه بین ۴۹ درجه و ۳۳ الی ۵۰ درجه و ۲۸ دقیقه طول شرقی از نصف النهار گرینویچ و ۳۱ درجه و ۲۷ دقیقه الی تا ۳۲ درجه و ۲۱ دقیقه عرض شمالی از خط استوا، قرار دارد. این شهرستان در شمال شرقی استان خوزستان قرار گرفته و از شمال شرقی به استان چهار محال و بختیاری از جنوب به شهرستان باغملک، از غرب و شمال غرب به شهرستان مسجد سلیمان و از جنوب شرق به استان کهگیلویه و بویراحمد محدود است. در حال حاضر شهرستان یاد شده متشکل از ۲ بخش، مرکزی و دهدز می باشد. مساحت آن بالغ بر ۳۸۶۳/۴ کیلومتر مربع می باشد.^۱ که از نظر وسعت هفتمین شهرستان استان خوزستان است.^۲

۲. وضعیت توپوگرافی

ابن حوقل در صوره الارض آورده است که، در سراسر خوزستان کوه و ریگی نیست و تنها در مجاورت نواحی شوشتر، جندیشاپور، ایذج (ایذه)، و باقی خوزستان مانند زمین عراق اندکی وجود دارد.^۳

ایذه منطقه ای کوهستانی است، شمال آن به وسیله رشته کوه زاگرس پوشیده شده و حاشیه شرقی آن توسط کوه سفید احاطه شده که بخش دهدز را در بر گرفته است. از دیگر ارتفاعات

۱- سازمان مدیریت و برنامه ریزی استان خوزستان، سند توسعه شهرستان ایذه، بهمن ۸۴ ص ۲

۲- گزارش اقتصادی اجتماعی شهرستان ایذه، گروه مطالعات اقتصادی، ناشر برنامه و بودجه خوزستان، اهواز، چاپ اول، ۱۳۷۶،

ص ۱

۳: ابن حوقل، صوره الارض، ترجمه جعفر شعار، بی جا، ناشر بنیاد فرهنگ ایران، ۱۳۴۵، ص ۲۵

معروف ایذه می‌توان به کوه زرد، کوه منگشت^۱ کوه دوبلوطان، کوه بادرنگان (بارنگون)، کوه تراز، کوه سلطان ابراهیم اشاره کرد.^۲

بنابراینچه گفته شد، این شهر نسبت به دشت اصلی خوزستان از ساختاری کاملاً متفاوت برخوردار است، از دو بخش دشتی و کوهستانی تشکیل شده است. قسمت کوهستانی متشکل از رشته کوه‌های نسبتاً پیوسته و مرتفعی است که دشت ایذه را در بر گرفته است.^۳ از مهمترین دشت‌های حاصلخیز ایذه که در میان کوه‌ها محصور می‌باشند می‌توان دشت ایذه، سوسن، قلعه تل^۴ و میداوود را نام برد.

۳. تقسیمات اقلیمی شهر ایذه

از نظر اقلیمی، ایذه به دلیل موقعیت کوهستانی آن و مجاورت با رشته کوه‌های زاگرس دارای آب و هوای معتدل و خنکتری نسبت به سایر جاهای خوزستان است. که زمستان‌های سرد و تابستان‌های معتدل از ویژگی‌های آن می‌باشد. حداقل درجه حرارت سالانه در فصل زمستان نزدیک به ۲ درجه زیر صفر و حداکثر آن در فصل تابستان به ۴۱ درجه سانتیگراد می‌رسد. و میزان بارندگی سالانه بین ۶۰۰ تا ۸۰۰ میلیمتر در سال است.^۵

۱- کوه منگشت، که در ادوار مختلف تاریخی از آن به عنوان دژی طبیعی در مقابل حملات دشمن استفاده می‌گردید، کوهی صعب العبور بوده که تنها راه صعود از آن، بسیار پرشیب و سنگلاخی بوده ولی نوک کوهی جایی تقریباً مسطح بوده و دارای پناگاههای متعددی است، و چشمه ای زلال و آبی گوارا دارد که بومیان به آن آب "حوضک" می‌گویند. (مشاهدات نگارنده)

۲- برای اطلاع بیشتر رجوع کنید به: عباس عطاری کرمانی، تاریخ شهرهای ایران، چاپ اول، تهران، نشر آسیم، ۱۳۸۶، ص ۱۵۸-۱۶۰

۳- عباس سعیدی، ساماندهی روستاهای پراکنده شهرستان ایذه، تهران، ۱۳۷۶-۱۳۷۷، ص ۴۲-۴۵

۴- در مورد این ناحیه از ایذه در صفحات بعد بیشتر توضیح خواهیم داد.

۵- گزارش اقتصادی اجتماعی شهرستان ایذه، گروه مطالعات اقتصادی، ناشر برنامه و بودجه خوزستان، اهواز، چاپ اول، ۱۳۷۶، ص ۲ و ۳ و اداره میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری ایذه

۴. منابع آب

رودخانه بزرگ کارون که از سرچشمه های متعددی آبرگیری می کند، از قسمت جنوب دهدز وارد ایذه می شود و از قسمت غرب آن در محلی به نام امامزاده سلطان ابراهیم به دریاچه سدکارون وارد می گردد.^۱ در ولایت ایذه دو دریاچه وجود دارد که یکی به نام منگر^۲ است که به آن شط ایذه (تلاب میانگران)^۳ هم می گویند و دیگری دریاچه بندان^۴ نام دارد.^۵ لازم به ذکر است که آثار قنات هایی در ایذه و نواحی آن، خصوصاً قلعه تل به چشم می خورد.

با این که رود کارون از ایذه میگذرد ولی چون در دره ای تند و پرشیب جریان دارد، اراضی مسطح را سیراب نمی کند و در کشاورزی از آن استفاده نمی شود به همین دلیل بیشتر مزارع آن کشت دیم هستند.

۵. پوشش گیاهی

پوشش گیاهی ایذه به دلیل کوهستانی بودن به صورت جنگل است. نوع غالب این جنگلها را درختان بلوط ایرانی تشکیل می دهد.^۶ و مقداری بن(پسته کوهی) کلخونگ، زالزالک (سیسه)، ارزن (ارزن)، بادام وحشی و انجیر وحشی در میان آنها می روید که نسبت به درختان بلوط تعداد کمی هستند. وهمچنین درکوه های اطراف آنجا همه نوع گیاه هست از جمله؛ موسیر، ریواس، کرفس، قارچ^۷، تره کوهی، بن سرخ، چویل، تره کوهی و بسیار گیاهان خودروی دیگری که

۱- سازمان مدیریت و برنامه ریزی استان خوزستان، ص ۳

2 -mangar
3 - Miangaran wetland
4 -bondan

۵- محمد علی امام شوشتری، تاریخ جغرافیایی خوزستان، چاپ اول، تهران، انتشارات امیرکبیر، ۱۳۳۱، ص ۲۰۹

۶- عباس سعیدی، ساماندهی روستاهای پراکنده شهرستان ایذه، ص ۱۰

۷- عبدالقفار نجم الملک، سفرنامه خوزستان، بکوشش محمود دبیر سیاقی، تهران، موسسه مطبوعاتی علمی، ۱۳۴۱، ص ۱۷۲